

disputa

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a Kassák Klub tagjai társadalmi munkában dolgoznak, 1976
Fotó: Káldy Mária, Szabadtéri Néprajzi Múzeum

VISSZA A FORRÁSOKHOZ – ALAPÍTÓK ÉS ALAPÍTOTTAK
A BESZÉLGETÉST MODERÁLTA:
BERÉNYI MARIANNA ÉS SÁRI ZSOLT

TA szabadtéri néprajzi múzeumok nemcsak érdekes színpontjai a magyar muzeológiának, hanem rendkívül népszerűek is. 2015-ben a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Szennai Skanzen, a Sóstói Múzeumfaló, a Göcseji Falumúzeum, a Vasi Múzeumfaló és a szabadtéri néprajzi gyűjteményt felmutató Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark kis híján félmillió látogatót vonzott. A gyűjtemények egytől egyig a hatvanas, hetvenes években szerveződtek, viszonylag pontosan körülhatárolt keretek között. Tudományosan vezetett és tudományos szakszerűséggel berendezett néprajzi gyűjtemények jöttek létre, amelyek az áttelepített, in situ megőrzött, esetleg a rekonstruált vagy újra felépített épületekben egyszerre mutatják be a népi építkezés, az életmód, a házbelső, a gazdálkodás különböző módjait és a hozzájuk kapcsolódó településtípusokat. Vajon milyen előzmények alapozták meg ezeket a kiállításokat és az azóta elért sikert? Hogyan jöttek létre ezek az intézmények? Milyen viták kísérték működésüket? Balassa M. Iván (Szabadtéri Néprajzi Múzeum), Knézy Judit (Szennai Skanzen), Németh József (Göcseji Falumúzeum), Páll István (Sóstói Múzeumfaló) pályájának egésze vagy jelentős része összekapcsolódott ezekkel az intézményekkel. A már nyugalmazott néprajzos-muzeológusokkal, múzeumigazgatókkal folytatott őszinte beszélgetés egyszerre korrajz és múzeumtörténet, miközben az általuk felvetett problémák ma sem veszítettek aktualitásukból!

MC: Többen önök közül úgy kezdtek el szabadtéri néprajzi muzeológiával foglalkozni, hogy még nem volt hagyománya ennek a szakterületnek Magyarországon. Önök választották ezt a témát vagy a téma önököt?

Németh József: Kakuktkotás vagyok ebben a társaságban, mert nem alapítottam falumúzeumot, nem végeztem néprajzot. A sors hozta úgy, hogy a sajátos zalaegerszegi körülmények között rengeteget kellett dolgoznom a falumúzeum érdekében. A minisztériumi döntéssel 1950-ben létrehozott városi múzeum igazgatója, Szentmihályi Imre, kiváló néprajzos, író, gyűjtő, nagyon rossz körülmények között volt kénytelen dolgozni: részben társadalmi okok, részben saját természete miatt. Miután 1962-ben megyei fenntartásba kerültek a múzeumok, lassú változás

kezdődött. 1963 júniusában a megyei tanács osztályvezető-helyetteseként én írtam azt a határozattervezetet, amely rendelkezett a falumúzeum létrehozásáról. Istenkísértés volt mai szemmel visszagondolva: tapasztalat semmi, sok mindenhez nem volt erő. Ezért nagyon sok feladatot kellett nekem is vállalnom. Végül 1968-ban nyitotta meg kapuit a Falumúzeum, aztán úgy alakult, hogy 1975-ben én lettem a megyei múzeumigazgató. Az ismerőseim nem értették, miért vállalom el. Létre kellett hoznunk a megyei múzeumi szervezetet, megoldani a Göcseji Múzeum épületének felújítását, munkatársi gárdát szervezni. Össze kellett hangolódnunk a szintén új épületbe költöző, felújított nagykanizsai múzeummal, 1978-ban a Zala megyéhez visszakerülő Balatoni Múzeummal. Természetesen ezt is előbb fel kellett újítani, többek közt ezért késett a Falumúzeum tervezett fejlesztése is.¹

MC: *Hogyan került Judit Szennára, ahol a Zselic és a Belső-Somogy sokszínű népi kultúráját ismerheti meg a látogató?*

Knézy Judit: 1964-ben végeztem az ELTE BTK-n irodalom és néprajz szakon, de akkor inkább a társadalomnéprajz és az agrártörténeti témák érdekeltek. Az építészeti stúdiumok nem álltak közel hozzám, Barabás Jenő csodálatos ember volt, de elárasztott bennünket lexikális adatokkal. Lekerülve Kaposvárra, mint egyetlen tárgyi néprajzosnak, a raktár kicsi volt. A helyhiány miatt apróbb dolgokat gyűjtöttem, de szerteágazó témákból. Barabás Jenő rábeszélte, hogy két településen gyűjtsek a *Néprajzi Atlasz*hoz, ahol komoly építészeti kérdésekkel is találkoztam Belső-Somogyban, Kálmáncsán és Kutason. A legelső munkám az volt, hogy Somogybükkösdön egy gyönyörű zsúpos házat fel kellett mérnem. A tanuszéken ezen a téren nem kaptunk képzést, vonalzóval húzogattam a falakat. 1967 körül kezdtem Belső-Somogyra koncentrálni, ahol a női munkákat kutattam. Ebben az időszakban részben az Országos Műemléki Felügyelőség, részben a helyi műemlékesek végeztek népi felméréseket a megyében, de 1967 körül már néprajzos kollégák is bekapcsolódtak a munkába. A pestiek elfelejtették, hogy én is ott vagyok, nem kértek fel, csak hetvenben, amikor már csupán maradék falvak akadtak. 1971-ben kiküldtek Romániába: nem sejtettem, hogy valaha skanzen fogok csinálni, de négy ilyen múzeumot is megnéztem. 1972-ben önkéntes néprajzi gyűjtőknek már megjelentettem a *Falusi település, népi építkezés és lakáskultúra* című részletes kérdőívet. A téma annyira aktuálissá vált, hogy 1972-ben engem kért meg a megyei műemléki albizottság, amely a tanácshoz tartozott akkor, hogy ha esetleg készülne egy somogyi skanzen, milyen telkeket javasolnék. Óvatosan hármat ajánlottam, felhasználva a terepmunkáimat

és levéltári vizsgálataimat, amelyek a településkép, a belső telkek mérete, formája, megosztása témákra irányultak. A kijelölt épületek bekerültek az L. Szabó Tünde által felterjesztett javaslatba, de a települési eredményeket – mint jóval utóbb megtudtam – nemigen akarta hasznosítani. A csökölyi nagygazda telket szálláskertesre terveztem. 1971 és '75 között a zselici, belső-somogyi települési és építkezési vizsgálataimból megjelentek tanulmányaim, sőt egy 18. századi faépítkezésről szóló somogyi munkám is. Tehát tudományosan alátámasztottam elképzeléseimet. Gondot okozott, hogy hosszú ideig a szabadtéri gyűjtemény tervét a műemléki albizottság, illetve a Somogyterv irányította, én csak szaktanácsadó voltam, nem döntéshozó. 1974-ben újabb tervet kértek, már négy porta szerepelt e tervben. Az igazgatóm, Bakay Kornél nem igazán szerette a néprajzi szabadtéri gyűjteményeket, tele „nyomorult parasztházakkal”, de 1975. május 12-én mégis át kellett vennie a készülő intézményt a megyei múzeumi hálózatba. Amikor időt akart nyerni, javaslatot adott a faépületek niklai Berzsenyi-kúriában való elhelyezéséről, de a szakemberek ezt a tervet elutasították. 1974-ben feltöltötték a területet, és elkészült a templom is. 1975-től elkezdték a telkek kimérését.

MC: *Balassa M. Iván neve a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal kapcsolódott össze. Volt másik munkahelye?*

Balassa M. Iván 1967-ben fejeztem be az egyetemet, rögtön el is helyezkedtem a Falumúzeum osztályon a Néprajzi Múzeumban. Ettől kezdve nyugdíjba vonulásomig az 1972-ben önálló, országos intézménnyé váló Szabadtéri Néprajzi Múzeumban dolgoztam. Kilenc hónap múlva doktoráltam, siettem, mert látszott, ez a munka teljes embert kíván majd. Számptalan dologban vettem részt, amely a témával kapcsolatos, és amely közül aztán többet a szememre is hánytak. Például én írtam az első kritikát a Göcseji Múzeumról,² nagy felzúdulást keltve.

Németh József: Tökéletesen igazad volt!

Balassa M. Iván: Annak ellenére, hogy Németh József ezt már tíz év múlva is elismerte, tudtommal az egyetlen szabadtéri néprajzi múzeumkritika volt, mert utána senki sem mert arra vállalkozni, hogy a kollégák munkáját nyilvánosan kritizálja. Pedig nem is igazán kritika volt, inkább a tapasztalatok átadására törekedtem.

MC: *Térjünk vissza az 1967-ben megalakuló Falumúzeum osztályhoz. Ki volt az első munkatárs?*

Németh József, Knézy Judit, Páll István és Balassa M. Iván
Szilágyi Lenke felvétele

Balassa M. Iván: Erdélyi Zoltán osztályvezető, aztán én. Lassan felfejlődött az osztály.³ Másodállásban Mendele Ferenc volt a főmérnök, ami hihetetlen jó választás volt. Tőle tanultam meg épületet felmérni, éppúgy, mint a két ott dolgozó építész. Nemrég szomorúan konstatáltam, hogy én élek egyedül azok közül, akik aláírták annak az ásonak a nyelét, amellyel az „első kapavágás” történt.⁴

MC: *Páll István szintén az ELTE BTK-ra járt, történelem–francia, majd néprajz szakra. Hogyan került Nyíregyházára?*

Páll István: 1975-ben kerültem kapcsolatba a Sóstói Múzeumfalival, amikor Nyíregyházára kértem magam néprajzi gyakorlatra. Úgy gondoltam, hogy a szakdolgozatomhoz az ottani levéltárban kapok anyagot, mert Újléta egyházi jegyzőkönyveit, iratait dolgoztam fel társadalomtörténeti szempontok szerint. Természetesen semmit sem találtam, viszont nagyon jól éreztem magam a skanzenben. Erdész Sándor volt a még meg nem nyitott múzeum igazgatója, amely 1971 óta épült. Úgy kerültem oda '76-ban, hogy Erdész elmondta Barabás Jenőnek, kellene neki egy Pesten végzett néprajzos fiú, aki nem megy el szülni, és támaszkodni lehet rá. Egy igazgatónak mindig fontos, hogy mi lesz azzal, akit felvesz. Erdész nagyon örült, hogy végre tárgyi néprajzos ment, és nem folklorista, mert ő népmesekutató volt.⁵ A szakmát én is a múzeumban tapasztaltam ki, hiába volt elmélet az egyetemen, a gyakorlatot, a leltározást, az épületfelmérést, a bontást csak itt tanulhattam meg. Amikor úgy volt, hogy abbahagyják a sóstói skanzen építését, jött két ifjú Pestről, a Sisa Béla és a Balassa, akiről sose tudták, melyik ki. Minden hónapban megjelentek egy-két napra, jókat ettünk-ittunk, elmentünk épületeket felkutatni, felmérni, és végül tőlük tanultam meg, miként kell egyáltalán egy bontáshoz hozzáfogni. Aztán amikor már ment, mindent rám lőcsöltek. Ez így folyt egészen 1989-ig. Erdész, amikor betöltötte a hatvanat, mindenki legnagyobb meglepetésére nyugdíjba vonult. Utána pedig kiteljesíthettem magamat, vége lett az öreg bika–fiatal bika komplexusnak. 2015-ös nyugdíjazásomig dolgoztam. Az épületek háromnegyed részének kiválasztása, áttelepítése hozzám kötődik. Volt az eredeti telepítési koncepció ütemtervének egy olyan része, amelynek a kiválasztott elemeit elvitte a szamosközi árvíz 1971-ben. Aztán jött a Sisa–Balassa, akik a második telepítési tervet kidolgozták. Ott már nagyon óvatosan csak annyit írtak, nyírségi kismemesi porta, és én vettem a nyakamba a megye kétszázánál is több települését, ahol felkutattam a megfelelőt. Előnyünk az volt Szentendréhez képest, hogy nem kellett deponálnunk. Amit elbontottunk, a következő évben fel is építettük.

A Skanzen területe Szentendrén, a Sztaravoda völgyében, az építkezések megkezdése előtt, 1964
Fotó: Erdélyi Zoltán, Néprajzi Múzeum

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Felső-Tiszavidék tájegységének makettje, 1973
Fotó: Szabó Jenő, Szabadtéri Néprajzi Múzeum

MC: *Hogy készültek ezek a telepítési tervek, milyen minták, milyen telepítési koncepciók alapján dolgoztak?*

Németh József: Ahogyan tapasztalatunk, úgy telepítési tervünk sem volt. Zalaegerszegen a Falumúzeum megnyitása után jutottunk el oda, hogy Szentmihályi Imrét elküldtük Bukarestre, lásson igazi skanzenet. Példa nélkül láttunk munkához. Vas megyében Tóth János egerszegi születésű, Szombathelyen dolgozó építész mérnök kezdett el kutatni népi építészetet. Ő vetette fel, hogy kellene egy népi műemlékházat nyitni. Hadnagy László, a Zala Megyei Tanács elnökhelyettese, aki műveltségével, diplomáciai érzékével messze kimagaslott a korszak káderei közül, felkarolta Tóth Jánost, és támogatta, hogy feltárja Göcsej népi építészetét. Hadnagy 1962-ben művelődési miniszterhelyettesként folytatta munkáját, Zala megyében Kiss Gyula követte elnökhelyettesként, aki ingatag műveltségű, erőszakos ember volt, de hiú. Amit elődje elkezdett, legyen az földrajzi névgyűjtés, néptánc, úgy gondolta, folytatni kell. Kiss Gyula így a Falumúzeum ügyét sem hagyta annyiban. Barabás Jenőt és Szentmihályi Imrét kértük fel, hogy csináljanak egy telepítési tervet. Előtte 1960-ban Tóth János már készített Zalaegerszeg belső területén egy kis parkba telepítési tervet, de az kicsinek bizonyult. Három helyszín jött még szóba, amelyek közül ma már tudjuk, hogy az Alsóerdő lett volna igazán megfelelő, de a távolság miatt akkor a szakma tiltakozott. Kiderült, hogy a Zala partján egy vízimalom restaurálásra vár, így köré települt a múzeum. Akkor a szakma – te is Iván! – elmondátok a kifogásaitokat.

MC: *Iván, miért elleneztek akkor?*

Balassa M. Iván: Az épületek alapvetően dimbes-dombos vidékről származtak. Ehhez képest a Heintzmalom környéke a Zala sík árterülete, amelyet a víz gyakran el is öntött.

Németh József: Két dolog támasztotta alá a döntést. Egyrészt fel kellett tölteni a területet, amelyet ingyen és bérmentve elvégeztek a különböző (szocialista – a szerk.) vállalatok, mivel – kérésünkre – a Megyei Tanács Tervosztályának főmérnöke a területet lerakóhelynek jelölte ki. Így a városban folyó építkezések alapjából kitermelt földet, a bontásoknál keletkezett törmelékét a vállalatok ide szállították.

Páll István: Ez Nyíregyházán is így volt!

Németh József: A másik ok: tudtuk, hogy a Zalát másik mederbe terelik, így biztosak lehettünk abban, hogy a falumúzeumot árvíz nem fenyegeti majd. Ez aztán visszaütött, mert

A kállósejéni lakóház vertfalának készítése

A nagyhadosi kerülőház építése

ott a vízimalom, és csak pocsolya van alatta. Bűdös, és számtalan problémát okoz azóta is.

MC: Az első megvalósult szabadtéri múzeum Zalaegerszeg, de az országos Szabadtéri Néprajzi Múzeumot előbb kezdték el tervezni. És jóval professzionálisabban!

Balassa M. Iván: Ortutay Gyuláék 1959-ben hívtak össze egy ankétot,⁶ amelyen az egész szakma kifejtette az ezzel kapcsolatos álláspontját, és az ott elhangzottak később hivatkozási alappá váltak, így visszatérő elképzelés volt, hogy fel kell építeni a magyar népi építészetet bemutató szabadtéri múzeumot. A helykiválasztással aztán rengeteg probléma adódott. Valamikor a második világháború előtt a Népligetbe tervezték, de ez akkor már túlhaladottá vált. Az aquincumi Aranyhegy-nél is szóba került egy szép terület, de végül Szentendre ajánlott olyan helyet, ahol egyszerre volt sík és dombos táj. Az épületek kiválasztásához egy úgynevezett Fekete könyv készült, amelyből nekem még van egy példányom!⁷ Ez lényegében egy kívánságlista volt, Barabás Jenő és Szolnoki Lajos állította össze, hogy az ország különböző részeiből milyen egységeket lehetne kialakítani, és ezekben milyen épületek legyenek. Amikor megszületett a határozat, hogy épülhet a múzeum, ez alapján kezdődött el a gyűjtés. Ebben mindenki bekapcsolódott – vidékről is –, aki élt és mozgott. Voltak olyanok a Fekete könyvben, amelyekről pillanatok alatt kiderült, hogy lehetetlenség elhozni, vagy nem állja meg a helyét történeti szempontból. A Fekete könyv tizennyolc-húsz tájegységgel számolt, a tervpályázat alapján ez lement tizennégyre. Ekkor hirdettek egy kétfordulós meghívásos pályázatot a telepítési tervek kidolgozására. Az első fordulóban nagyon sokan indultak, a második fordulóban két-három pályázat közül lehetett választani. Ez a pályázási szakasz azért is volt szerencsésebb, mert lehetővé vált, hogy ne csak építészek tervezzenek, hanem néprajzos szakértőt is bevonjanak. Így kerültem be én is az egyik csapatba. Végül a Pest megyei Tanács Tervező Iroda két munkatársával, Kaszta Dénessel és Tóth Dezsővel készített pályázatunkat hirdették ki győztesként. Ennek alapján kezdődött el a valószínűségi kiviteli terv kialakítása és többszörös átgondolása. Végül is tíz tájegységre csökkent Hoffmann Tamás főigazgató idejében. Természetesen ma is új telepítési terv készül minden egyes tájegység felépítése előtt, mert mindig kiderül, hogy az épületek már eltűntek, ha lebontottuk, elrohadtak, és koncepcionális változások is vannak mindig. Lényegében nagyon komoly tervezői kihívás volt, csodálatos feladatként éltem meg. A teljes beépítésről és egy kiválasztott épületcsoportról makettet is kellett benyújtani a pályázóknak. Sajnos már egyik makett sincs meg. Amikor le kellett adnunk, elkezdett hullani a hó, és nem tudtunk

a makettekkel időben beérkezni. Négy órával meghosszabbították a leadási határidőt!

MC: *Szenna helyzete speciális, hiszen egy élő falu szövetébe épül be.*

Knézy Judit: Amikor a felvételin szóba kerültek a háztípusok, nem gondoltam, hogy ezzel foglalkozom majd. A terepen ismertem meg a területet, ott alakult ki komoly munkakapcsolatom Barabás Jenővel. A hatvanas évektől kezdődően a Somogyterv műemlékesei készítették a műemléki felméréseket, amelyeket '68-ban újravizsgáltak. Akkor derült ki, hogy az épületek jelentős része eltűnt. Emiatt úgy gondolták, hogy helyben érdemes az épületeket megvédeni, vagy ha semmiképp nem tudjuk megőrizni őket, egy skanzenbe kell gyűjteni a házakat. Amikor L. Szabó Tündét bízták meg a szennai templom felújításával és a falurendezési tér elkészítésével, a mérnökök közösen úgy gondolták, hogy a templomdomb oldalába, az élő faluba kellene felépíteni a tervezett szabadtéri múzeumot. Ez nagyszerű ötlet volt, de a kivitelezésbe hiba csúszott.

Balassa M. Iván: Mi nagyon támadtuk ezt az elképzelést. Hihetetlen lehetőség maradt ki: a templom alatt volt egy rézsű, ahol hosszú szakaszon nem volt ház. A település szövetébe bele lehetett volna illeszteni ezeket az áttelepített épületeket, de valami oknál fogva mégis megfordították a házsort, hogy befelé nézzenek. Így a múzeum telkei háttal fordulnak a település utcája felé. Annyira elleneztek, hogy amikor a terv vitája zajlott, senkit sem mertek leküldeni tőlünk. Az adminisztratív igazgatónk, Szege Bálint ment le azzal a paranccsal, hogy fogadja el.

Knézy Judit: L. Szabó Tünde játszóteret, színpadot szeretett volna kialakítani ezen a részen, de akkor már rövidnek bizonyultak a telkek. Amikor belecsöppentem, már ki voltak mérve, nem lehetett változtatni. Közben Hoffmann Tamás le akarta állíttatni, de már állt az első porta, sőt ő is elállt a módosítástól, amikor ki akarták a költségeket fizettetni velük. Nagyon kellemetlen volt, mert ehhez a hibához semmi közöm nem volt, nem kérdeztek meg a telkek kiméréséről, ráadásul kutattam a tagosítási perekben, és közzétettem, milyen hosszú és széles volt egy telek a bemutatandó községekben. Elindult a beruházás, első körben három, 1976-ban még egy változat készült plusz két lakóterületre, 2000-ben pedig ismét egy. Ha annyira nem kapkodunk, arrébb tudtuk volna tolni, ki tudtunk volna mérni normális telkeket, és most lenne hely arra, hogy legalább egy pátrói szálláskertes porta felépüljön külső istállóval és pajtával. De az utódaim nem nagyon kapkodtak, hogy folytassák.⁸

Az épületek jelentős részét kiválasztottam, de a tervezéssel egy időben minden állandó mozgásban volt: ablakokat, kerítéseket, ácsmunkákat kutattunk fel. 1975-től állandóan jártam a terepet Tündével együtt, ketten határoztunk arról, milyen megoldások valósuljanak meg. Nagyon jó volt az együttműködésünk. Amikor például kiderült, hogy az elképzelt csökölyi ház nagyon drága, a Sió-tour sietett a segítségünkre azzal a feltétellel, ha árusíthat a felépülő házban népi iparművészeti termékeket. Amikor az ötödik telken elkészült a somogy-szobi ház, én már eljöttem: a Mezőgazdasági Múzeumban folytattam pályámat. Itt a katolikus család életét bemutatandó enteriőrt az utódom rendezte be. A szoba-konyha kamara mellett a hátsó kamrát kibővítették szobának, ahol sok apró tárgy idézte volna meg a katolikus család légkörét. A helyiséget végül nem rendezték be, hanem közművelődési tér lett. A gépszíj 2000-ben került a múzeumba, amelyet megint sokan vitattak. De nem volt a megyében más hely, ahol el lehetett volna helyezni.

MC: *Mi volt a helyzet a többi megyében? Miért csak ez az öt regionális skanzen jött létre?*

Páll István: Az hogy Nyíregyháza-Sóstóra került a múzeumfalu, nemcsak a helyiek hozzáállásának az eredménye. Az, hogy a hetvenes években elkezdtek épülni Magyarországon a skanzenek, egy 1964-es MSZMP KB-határozatnak köszönhető. Látták, hogy a falu szocialista átalakulása miatt a parasztság anyagi helyzete javul, ezért elbontják a parasztházakat, korszerűbbeket építenek, meg akarták menteni a régieket. Kiadták a megyéknek, hogy mindenhol kell építeni skanzent. Volt, aki erre ráharapott: Somogy, Zala, Szabolcs-Szatmár mellett Vas és Csongrád, illetve Szentendre hatodikként. Nagyon sajnálom, hogy ebből Borsod kimaradt.

Balassa M. Iván: Pedig meg is voltak az előkészületek!

Páll István: De semmit sem csináltak. Szabolcs először a vajai kastély parkját nézte ki, aztán Nyíregyháza városának a kubikgödreit, de végül a gyógyfürdő, az üdülőhely szélén kapott a múzeum területet – ingyen. Az első telepítési tervet Mendele és Erdélyi csinálta, ez meg is jelent *A Felső-Tiszavidék népi építészete*⁹ kötetben, de ebből semmi sem valósult meg, csak a terület mérete és formája. Öt portával ez beépült, utána kezdtük sorban megvenni a mellettük lévő területeket, amire Balassa M. Iván és Sisa Béla elkészítettek a tervet. Annak megfelelően jelöltük ki a faluközpontot három oszloppal, amelyhez képest később mindent kimérhettünk. Azóta néhány változás történt csak: ajándékba kaptunk jó épületeket, és új vizes blokkot alakítottunk ki, hiszen annak idején csak negyvenezzerre

tervezték az évi látogatószámot és a mosdókomplexumot. Bővült a múzeum tevékenységi köre is, egy magtárban rendeztünk be olyan fűthető helyiségeket, amelyekben múzeumpedagógiai munkát végezhetünk. Annak idején csak tudományosan foglalkoztunk a skanzenekkel, és nem volt bennük közművelődési munka. Ez később változott, ezért egy régi épületben, teljesen új belső helyiségben alakítottuk ki.

Balassa M. Iván: És megvártatok a kellő lehetőséget! Volt egy tanácselnök, Pénzes elvtárs, aki azt mondta: „Addig, amíg tanácselnök vagyok, Sóstón nem lesz templom!” Megvártatok, amíg már nem tanácselnök, és felépítették a templomot!

Páll István: Valóban nem akarták engedni, de arra hivatkoztam, hogy menjenek át Ungvárra, a nagy Szovjetunióba, ott van a pravoszláv templom a skanzenben. Ami viszont nem az eredeti tervek szerint haladt, az az időzítés volt. Három év alatt meg akarták építeni a múzeumot, mégis 2015-ben adták át az utolsó épületet. Azaz harminc-nyolcvan év kellett a megvalósításhoz!

Balassa M. Iván: Hihetetlen naiv volt a tervezés a határidőket illetően. Rá kellett jönnünk, hogy nem megy ez olyan gyorsan, idő és pénz kell az épületek áttelepítéséhez. Ugyanakkor a legtöbb szabadtéri múzeumnak az volt a szerencséje, hogy elképesztően alultervezték a költségvetést. Nem tudom azóta se eldönteni, hogy ennyire hülyék voltak, akik elfogadták, vagy pedig ők se tudták, mennyibe fog kerülni. Csak akkor derült ki, hogy amit egy tájegységre szántak, egy portára elegendő, amikor elkezdődtek az építkezések. Ha az árán terveződik az egész, valószínűleg egyik múzeum sem valósul meg.

Páll István: Arra gondoltak, hogy ott az az ócska ház, mibe kerül annak a fenntartása!

Knézy Judit: Fontos volt a gyorsaság is, igaz, nálunk minden kicsiben ment. Gyorsan kellett telepíteni, berendezni, melléképületet, kerítést építeni. Ha nem siettünk, sokszor lecsúsztunk dolgokról, például egy kiárusításon vehettünk volna múzeumba illő kádakat, de lekéstük a leárazást, és háromszoros áron jutottunk hozzá később. Félő volt, hogy a kijelölt épületeket mégis lebontják. A helybéli, környékbeli szakemberek felkeresésével időt nyertünk, és olcsóbb is volt, mint más skanzenekhez fordulni.

Németh József: Olyan ötlet is felvetődött, hogy felesleges lebontani a faépületeket, fel kell emelni helikopterrel, és arrébb kell tenni az egészet.¹⁰

A Skanzenhez vezető utca

Felkerült a bejárat fölé a GÖCSEJI FALUMÚZEUM feliratú tábla

A Göcseji Falumúzeum területének birtokba adása, 1964. szeptember 24.
Az érdekeltek gyülekeznek az olai malomnál

A birtokba adási eljárás a vízimalomnál, 1964. szeptember 24.

Balassa M. Iván: Mi is át akartunk telepíteni helikopterrel egy magtárat. Megkerestük az ideiglenesen itt állomásozó szovjeteket, akik elképesztő összegért lettek volna hajlandók a műveltre. Végül egy trélerrel sikerült egészében áthozni és a Néprajzi Múzeum Könyves Kálmán körúti udvarára deponálni az építményt. Amikor arra került sor, hogy végre Szentendrére vigyük, akkor egészen hihetetlen megoldás született: lebontották, szétszedték, és szétszedve elszállították.

MC: *A magyarországi skanzenek történetének egyik legfontosabb fogalma a hitelesség és az eredetiség. A muzeológusok a kutatások alapján történeti-néprajzi szempontból térben és időben hiteles településkép, épület, porta, tüzelőberendezés és berendezés kialakítására törekedtek. Ide tartozik az anyag, a szerkezet, a méretek és a forma, valamint az épület mikrokörnyezetének hitelessége. Mindegyik skanzenben arra törekedtek a kutatók, hogy az áttelepített épület felépítése során a romlott anyagok és szerkezet helyett az eredetinek megfelelő építőanyagot használják, és az eredeti szerkezeteket alkalmazzák az eredeti méretekkel és a hagyományos technológiával. A hiteles falukép érdekében pedig olyan objektumok is felépülnek, mint a templom, a harangláb, a kálvária, a tűzoltószertár, a mosóház, az iskola, a bolt. Mikor alakult ki ez a komplex szemlélet?*

Balassa M. Iván: Eleve úgy indult. Az életmódot akartuk bemutatni a berendezésen, a házak egymáshoz való viszonyán keresztül, magán a telepítési terven keresztül. Szentendrén azért csökkent a telepítési tervben a tájegységek száma, mert rájöttünk, hogy ha településképet is mutatni szeretnénk, három-három telekkel szinte lehetetlen. Az enteriőrök pedig már a gyökereknél megjelentek, hiszen a termes múzeumokban is éltek a lehetőséggel.

MC: *A tudatos településkép kialakítása ugyanakkor nem általános a világ szabadtéri múzeumaiban!*

Balassa M. Iván: Az első szabadtéri múzeumok parkmúzeumok voltak: a skandináv intézmények mind ide tartoznak. Igaz, náluk nem olyan zárt településszerkezet van, mint a Kárpát-medencében! A második nagy periódus idején, amikor a németek is sorra építették a falumúzeumokat, már gondoltak a faluképre. Mivel náluk is sok helyen szórvány jellegű települések voltak, nem kellett azzal megküzdeniük, hogy ha egymás mellé teszek két épületet, akkor azoknak összhangban kell lenniük.

Knézy Judit: Somogyban ugyanakkor senki sem látta a családszerkezet és a ház összefüggéseit. Én kutattam, hogyan függnek össze a nagycsaládi szervezettel a lakóház arányai, például a konyha vagy a pajta mérete. A csökölyi házat például

szétválasztották, amikor kettévált a család. Az elejét fagörgőkön szembe áttolták, de ott maradt a konyha. A Szennai Szabadtéri Gyűjteményben két telken kisebbek a pajták, mint a házakhoz illene, de eredetiek – mert ezek maradtak meg. Bár rekonstrukció szóba kerülhetett volna azóta, eljövetelem után megelégedtek a hiányos állapottal.

Balassa M. Iván: A berendezés során kezdetben lakáskultúra-rekonstrukció folyt. Rögtön az elején meghatároztuk, mekkora a család, de modellben gondolkoztunk. A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a Bakony, Balaton-felvidék tájegység építéskor (2000-ben adták át – a szerk.) a családrekonstrukció is kiegészítette a korábbi kutatásokat.

MC: *Ez a törekvés már korábban is tetten érhető. Például az első, Felső-Tiszavidék tájegységben, amely a szakmai közönség előtt 1973-ban, a nagyközönség számára 1974-ben nyílt meg részlegesen!*

Balassa M. Iván: Pontosan erre törekedtünk már akkor is. Emlékszem, én is meghatároztam többször, napra, percre, hogy mikor zajlik a házban a történet, mekkora a család, hogyan élnek. Ezt jól kiegészítik a családtörténeti kutatások, de ezeket nem lehet mindig átfordítani.

Páll István: Nagyon nehéz dolgunk van akkor is, amikor olyan házat kell áttelepítenünk, amelyhez megvan az eredeti berendezés. Van olyan házunk Pócspeletről, amelyben egyedül a Sokol rádió volt új. De ott volt a tiszadobi ház, amelynek a lakója megőrizte az első világháborús katonaládáját is. Mindent érintetlenül találtunk, és úgy mutatunk be a múzeumban.

MC: *Ezek a berendezések legtöbbször nem általánosak. Utolsó lakóiknál egyfajta deviancia is megfigyelhető, mert a gazdasági fejlődés nem hagyja érintetlenül a házakat.*

Knézy Judit: Ha évszámos a ház, törekedtünk arra, hogy az évszámnak megfelelő legyen a berendezés a házban és a porta más részeiben.

Balassa M. Iván: Mindig a legfiatalabb tárgy határozza meg a berendezés korát. Egyébként örületbe tudtak kergetni az évszámos és feliratos tárgyak. Kitaláltam, hogy amit berendezek, mondjuk Nagy Józsefék háza volt, erre Kovács Eszter neve bukkan fel, és minden tárgyon más évszám látható. Rengeteg gondolkodást igényel, hogy ezek ne kerüljenek ellentmondásba egymással. Aztán, miután elkészül

a kiállítás, mint minden múzeum berendezésénél, elkezdnek a tárgyak önálló életet élni. Poroló teremőr, dekoráció az asztalon... Egyszer csak azt tapasztaljuk, hogy ez már rég nem az a berendezés. Ha eredetileg nem készült múzeumpedagógiai terem, felmerül, hogy szükség van rá. Aztán idővel túl is teng a közművelődés: itt foglalkoztatunk, ott foglalkoztatunk. Nagyon szomorú, hogy egyszer csak néhány foglalkozás miatt kiürítik a termet, és esetleg soha nem kerül vissza az eredeti, évtizedes munkával összeállított berendezés.

Páll István: Két muzeológiai koncepció ütközik abban, amit Iván mond, és amit mi csináltunk később. Iván, ne haragudj, hogy ezt mondom, véleményed az ortodox szabadteri muzeológus tudományos álláspontját képviseli. Nekem, népi építészettel foglalkozó néprajzosnak is, ha bemegyek egy skanzenbe, akkor az ötödik épületben már a könyökömön jön ki a dolog. Hiába tökéletes minden tudományos szempontból, unom. Ha a laikus látogató bejön, ő még jobban unja, minden berendezést egyformának lát egy idő után. Nem értékeli a te többéves munkádat, ahogy a teremőr sem. Azon az asztalon sosem volt hétköznap virág, de ő mégis odateszi, mert szebbnek találja. Aztán jön a néprajzos, és a haját tépi, hogy ő azt nem úgy képzelte el. Itt van a probléma! Úgy tudom becsalogatni a közönséget, hogy néprajzi foglalkozást, abba a házba illő programot szervezek. Mikor teszek jobbat? Ha az adott épületet átrendezem mézeskalács-sütéshez, vagy ha elviszem egy olyan épületbe, amelynek semmi köze a skanzenhez építészetiileg? A látogató nem fogja a modern épületben megérteni, miként fűtöttek be a kemencébe, hogyan gyúrták a tészta az asszonyok. Itt jön a muzeológus és a közművelődő konfliktusa. Ekkor az igazgató azt mondja, hogy nem fog a gyúró-tábla elhasadni, ha gyúrnak rajta, csak vegyszerrel ne kezeljék előtte!

Németh József: Nálunk a múzeumban minden ház kémény nélküli, miközben a betelepített házak egy része a bontás előtt már kéményes volt. A házak felében a füstös konyha nem bontáskori állapotot mutat, hanem visszadatál, archaizál. Ha valaki bemegy a Göcseji Falumúzeumba, azt érzi, hogy ez egy egységes település, pedig már a század elején sem ez volt a jellemző falukép!

Knézy Judit: Somogyban Karádon nemcsak archaizáltak, hanem iparosház helyett parasztházat rendeztek be, amelyben pedig századfordulós igen egyszerű szecessziós berendezés volt. De ezt a bútort kidobták, sarokpados szobát rendeztek be, azt is roszul, azóta is a szoba hátsó sarkában áll a pad (Csilléry Klára is kifogásolta pedig). A kerámiák sem felelnek meg egészen az itt használatosaknak, Kaposvárról hoztak a raktárból hedrehelyi tálakat, amilyenek itt sose terjedtek el.

Műemlék. A felvétel helyreállítás közben ábrázolja. Körülötte épül ki a Göcseji Falumúzeum

Elöl a gomboszegi kamra, középen a csődei pálinkafőző kunyhó, hátul a kávési ház (balra a felvonulási épület északi vége)

A Falumúzeum építői a csödei ház előtt (balról a második: Tüske Pál, ácsmester)

Páll István: Na látja, pont ez nem érdekli a közönséget! Cserép – cserép.

Knézy Judit: De hazudok neki, ha másat teszek ki. Azt tanultam, hogy csakis a biztosat, az igazat szabad közvetítenem.

MC: Össze lehet-e a szakma és a közönség igényeit hangolni?

Mindenki: Nem lehet!

Páll István: A szakma mindig engedjen!

Németh József: Figyelembe kell venni azt is, mire kíváncsi a közönség, tud-e különbséget tenni. Nem egyszeri kérdés az iskolások részéről: „Tessék mondani, hol tartották a tévét?”

Knézy Judit: Vajkay Aurél például a tihanyi konyha közepébe betette a festett ládát, és amikor többen rákérdeztek erre, mert nem oda való, azt mondta: a közönségnek csi-csás dolog kell!

MC: Hogyan viszonyult a néprajzos-muzeológusok szigorú szakmai szempontjaihoz a műemlékvédelem?

Balassa M. Iván: A műemlékes, építész szakmának egészen más elképzelései vannak a népi építészettről, a múzeumok berendezéséről és használatáról. Azt gondolták, hogy amit helyben nem tudunk megőrizni, vigyék be a skanzenekbe. Nem értették, hogy a koncepcióba nem illik be minden „ócska épület”, például az utcaképbe nem illeszthető be egy balra nyíló ház. Másrészt az is elgondolkodtató, amit mi néprajzosok csinálunk az épületekkel. Egy várrekonstrukció után legalább öt-hat korszak látszódik az épület történetéből. Ezt a szinkronbemutatót egy szabadtéri néprajzi múzeumban nem lehet megoldani, főleg a méretek miatt.

MC: Amikor a skanzenkonceptiók megszülettek, számoltak azzal, mennyibe kerül a fenntartásuk?

Balassa M. Iván: Nem, az első héjazatok cseréjénél kellett szembesülnünk a költségekkel.

Németh József: A gyorsaság miatt a Göcseji Múzeumban nem csépeztük ki rendesen a zsúpot, benne maradtak a magok. Ezért megjelentek azonnal az egerek, varjak, sokkal

előbb pusztult a falumúzeumi ház, mint a lakóház. Ki is hajtott a tető sokszor, és a gyökerek sem tettek neki jót.

MC: Mikor jöttek rá, hogy ezzel is számolni kell?

Németh József: Öt év múlva. Mi szenvedtük meg leginkább. Amikor a többiek tervezték a múzeumot, mi már rég rohadtunk! Régészt és néprajzost szinte könnyebb volt találni, mint jó zsúpolót.

Páll István: Ha évente egy centimétert töltődött a terület, harminc év alatt harminc centimétert töltődött az udvar, és már befelé folyt a víz.

Knézy Judit: Ami Szennára átkerült, a saját helyén elpusztult volna, a berendezésekre is vonatkozik ez, de sajnos ezek védelmére Szennán nem fordítottak elég gondot. Volt bőven kivetnivaló a fenntarthatósággal, a múzeumi nyilvántartási és ügyrendi rendeletek betartásával, a revízióval, a hiányzó tárgyak jegyzőkönyvezésével, hiányoznak számos esetben a munkanaplók. Pedig van példa arra, hogy helyi munkanélkülieket, önkénteseket tanítanak be a karbantartásra.

Németh József: Azt mondták a néprajzosok, hogy a gerendaház alján a sározásnak le kell érnie a földre. Így hiába volt a szigetelés, a sározáson felszivárgott a nedvesség, és a kátránypapír fölött elkezdődött a korhadás. Bevezettem egy titokban tartott újítást a tető zöldülése ellen. Mivel a beázás, a korhadás a gerincen kezdődött, kátránypapírt terítettünk arra, aztán ezt természetesen eltakarta a zsúp.

MC: Ez milyen viszonyban áll a hitelességgel?

Németh József: A látogató nem látja...

MC: A fenntarthatóság érdekében mennyire lehet véteni a hitelességgel szemben, csinálni egy kicsit?

Páll István: Attól függ, mit tekintünk hitelességnek. A Szlovák Szabadtéri Múzeumban, Túróc-szentmártonon el voltam hűlve, hogy B-30-as falazótéglából építik a házakat, hiszen mi nagyon törekedtünk a hitelességre. Bizony most már Magyarországon is csinálják így, mert nem látszik. Mivel nem saját építőbrigád végzi már a munkát, hanem meg kell tendereztetnünk, a nyertes cégek hallani sem akarnak a hagyományos faltechnikákról!

MC: *Hol marad akkor a hagyományos szerkezet, technikák megőrzésének, átadásának missziója?*

Balassa M. Iván: A hitelességnél az anyag, a szerkezet és a forma azonossága vagy nem azonossága a döntő. Az nagyon snassz, ha a háromból három nem hiteles. Legalább egyet jó lenne figyelembe venni, bár egyre kevésbé lesznek klasszikus értelemben hitelesek ezek az épületek.

Páll István: Ezek már attrakciók! Külsőleg úgy néz ki, ahogy eredetileg kinézhetett, de elfogadható-e ez hitelesnek? Éppúgy kérdés ez, mint a viselet bemutatása. Magyarországon a német muzeológiát vettük át, nincsenek babák az enteriőrjeinkben. A skandináv múzeumok bővelkednek ebben és a mi tájházaink is. Most melyik a hiteles? Hogy mutatjuk be a ruhákat? Behajtogatva a szekrénybe? Kitevítve az ágyra? Hol rendezek be egy viseletkiállítást? A közönségnek csináljuk a skanzen, nem magunknak!

- [1] Németh József a Göcseji Múzeum történetéről: *A Göcseji falumúzeum alapításának körülményei*. In: *Ház és ember*. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 21. (szerk.) Cseri Miklós–Bereczki Ibolya–Kovács Zsuzsa, Szentendre 2009.
- [2] Balassa M. Iván: *A Göcseji Falumúzeum*. In.: *Ethnographia*, 80. évf. 1. sz. 1969, 121–126.
- [3] 1967-ben a Falumúzeum osztály munkatársai: Szolnoky Lajos főigazgató-helyettes, Erdélyi Zoltán osztályvezető-néprajzos, Balassa M. Iván muzeológus-néprajzos, Király Péter építész-technikus, Popovics Mária építész-technikus, Tallián Éva adminisztrátor, Mendele Ferenc építészmérnök. In: Katonáné Szentendrei Katalin: *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapításának története 1972-ig, a dokumentumok tükrében*. In: *Ház és Ember*. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 17. 27.
- [4] A tárgy a Skanzen jubileumi kiállításán is látható.
- [5] Páll István is megírta az általa vezetett múzeum történetét: *Sikertörténet (?) Dokumentumok a Sóstói Múzeumfalu első éveiről*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 43. Nyíregyháza 2001.
- [6] 1959 *Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum anket.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont IX. 3–4. sz. 325–367.
- [7] A Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattárban kutatható.
- [8] Szenna 2012 óta a Szabadtéri Néprajzi Múzeum filiáléja, már született terv a bővítésére.
- [9] Gilyén Nándor–Mendele Ferenc–Tóth János: *A Felső-Tiszavidék népi építészete*. Budapest 1981.
- [10] Több példa van arra, hogy egyben telepítenek át építményeket (hajón, közúton vagy akár kisebb épületek esetében légi úton).

